

Op weg naar samenredzaamheid in de participatiesamenleving?

De participatiesamenleving veronderstelt nieuwe samenwerkingsverbanden in het sociaal domein. Vereniging BUS¹ en Zet² trekken samen op om lokale banden te smeden. Het blijkt zeker mogelijk om afzonderlijke burgerorganisaties te verbinden aan een initiatief van onderop. Maar we zien wel drempels bij de samenwerking tussen professionals, vrijwilligers en ervaringskundigen.

DOOR William Peters en Margreeth Broens

Met het project 'Eigenwijs Wegwijs' pogen we recht te doen aan enkele van de belangrijkste uitgangspunten van de beoogde participatiesamenleving: mensen worden als eigenaar van hun problematiek aangesproken op eigen initiatief, eigen kracht en informele hulpbronnen. Met dit project zoeken we antwoorden op de volgende achterliggende vragen. Is inzake armoede en schulden zelfredzaamheid en samenredzaamheid te realiseren? En zo ja, in welke mate kunnen mensen in deze situatie zichzelf en elkaar helpen en empoweren? En welke rollen kunnen betrokkenen als volwaardig burger vervullen ter bevordering van leefbaarheid en veerkracht in hun wijk of stad?

Deelnemers

Omdat het project 'Eigenwijs Wegwijs' is geïnitieerd door een provincie-brede zelforganisatie van uitkeringsgerechtigden en minima, lag het voor de hand de werving voor deelnemers aan de beoogde zelfhulpgroepen te doen onder de aangesloten lokale organisaties van uitkeringsgerechtigden en minima. We werven ook onder andere zelforganisaties, zoals in de psychiatrie. Deze keuze

maakten we mede op basis van de wetenschap dat de groepen van mensen in armoede en in psychiatrie een grote overlap vertonen. Daarmee is het project ook meteen te kenschetsen als een burgerinitiatief. Om het initiatief daadwerkelijk bij de burgers te houden, zochten we vervolgens lokaal draagvlak bij vrijwilligersorganisaties die dicht bij de doelgroep staan, zoals kerken, voedselbanken en kringloopwinkels. Voor de borging van de continuïteit van het burgerinitiatief ten slotte, zochten we - uitdrukkelijk in laatste instantie - draagvlak bij professionele organisaties zoals gemeenten, schuldhulpverlening, maatschappelijk werk, wijkteams en sociale ondernemingen.

Opleiding

Voor de werkwijze van de beoogde zelfhulpgroepen sloten we - in samenspraak met een deelnemend Steunpunt Zelfhulp en Ervaringsdeskundigheid - aan bij de wetenschappelijk onderbouwde werkwijze van De Budgetkring.³ Gedurende een jaar krijgen kringbegeleiders *on-the-job* een training in de methodiek Gelukkig met Genoeg. Dit leefstijlprogramma stimuleert niet alleen bewust omgaan met geld, maar richt zich

evenzeer op bewustwording op andere levensdomeinen zoals wonen, groen, activiteiten en lichamelijke en psychische gezondheid. Gedurende het opleidingsjaar, en na de certificering na afloop van dat jaar, begeleiden deze kringbegeleiders een groep van acht tot tien deelnemers. De kringbegeleiders fungeren in de rol van facilitator, uitdrukkelijk niet als deskundige. De Budgetkring is inmiddels in diverse varianten actief in enkele Nederlandse gemeenten, al naar gelang de couleur locale en de deelnemende organisaties. De gebruikelijke werkwijze van De Budgetkring is dat de lokale overheid het initiatief neemt. Ten opzichte van deze werkwijze doen zich in de Brabantse pilot twee verschillen voor:

1. Werken met vrijwillige begeleiders met ervaringskennis. In overeenstemming met de status van zelforganisatie en de centrale vraagstelling van het project kozen we er voor om ook de kringbegeleiders-in-opleiding te werven onder de doelgroep van mensen in een situatie van armoede, schulden of uitsluiting. Dit in tegenstelling tot enkele Nederlandse gemeenten waar beroepskrachten worden opgeleid tot kringbegeleider.

Hans Lebbes

De budgetkring is een wetenschappelijk onderbouwde werkwijze.

2. Lokale burgerorganisaties houden het initiatief bewust in handen. Op die manier doen we recht aan de beoogde overgang van burgerparticipatie naar overheidsparticipatie.

Erste lessen

In de eerste twee maanden van 2016 lukte het gemakkelijk om zelforganisaties te betrekken die kandidaten wilden voordragen voor het opleidingstraject tot kringbegeleider. Daarnaast was het geen probleem om andere vrijwilligersorganisaties te interesseren voor het voordragen van deelnemers aan de Budgetkringen. Daarmee blijkt de grondgedachte van de participatiesamenleving – eigen kracht en samenredzaamheid – op draagvlak te kunnen rekenen bij deze organisaties. De burgerinitiatieven gingen van start in de drie Brabantse woonplaatsen waar de kandidaten van-daan kwamen. Vervolgens benaderden we in de drie gemeenten de gemeentelijke en

professionele organisaties over het initiatief.

Waar we hadden gepland in 2016 in drie Brabantse gemeenten het eerste jaar van de pilot Budgetkringen af te kunnen sluiten – en daarmee tevens het trainingsjaar voor de ervaringskundige kringbegeleiders – bleek er veel meer tijd nodig te zijn dan we vooraf hadden voorzien. In december 2016 zijn de eerste kringbijeenkomsten gehouden in twee van de drie pilotgemeenten. De derde gemeente volgt begin 2017. Dit betekent dat we vooralsnog geen antwoord hebben op de centrale vragen in het project.

Wel zijn uit het verloop van het pilotjaar lessen te trekken uit de veronderstelde samenwerking gebaseerd op de gedachten over de participatiesamenleving. Deze lessen hebben om te beginnen betrekking op de kwetsbaarheden van de doelgroep. Maar bovenal blijken onderlinge verhoudingen tussen de verschillende partijen nogal eens een

obstakel te zijn voor goede samenwerking.

Kwetsbaarheden

In de drie pilots vertraagden soortgelijke belemmeringen en drempels als in het sociale en het arbeidsproces de projectmatige planning. Zoals:

Mentale en fysieke belemmeringen

In twee gemeenten is de geplande startdatum van de Budgetkringen diverse malen uitgesteld vanwege de gezondheid van de kringbegeleiders-in-opleiding.

Financiële drempels

Eén kringbegeleider-in-opleiding is lopende het traject gestopt op grond van financiële afwegingen. De collega-kringbegeleiders-in-opleiding namen deze persoon de beweegredenen niet in dank af.

Tegelijkertijd laat dit de maatschappelijke spagaat zien waarin mensen in armoede zich bevinden in de participatiesamenleving. Enerzijds gaat het om het motief om zo snel mogelijk

Ervaringen met de nieuwe Participatiewet

Wat kunnen we leren van de ervaringen met de nieuwe Participatiewet bij de inrichting van burgerinitiatieven met kwetsbare doelgroepen? Laten we even kijken naar een voorbeeld met arbeidsongeschikte voormalige bouwvakkers. Bij veel sociale professionals wekt het nogal eens verbazing dat één van de ledenorganisaties van BUS, bestaande uit arbeidsongeschikte voormalige bouwvakkers, eigenhandig een verenigingsgebouw heeft neergezet. Die mensen zijn toch niet voor niets afgekeurd? Is hier sprake van fraude en misbruik van regelingen?

Net als bij andere werkzaamheden geldt hier dat de uitsluitingsgrond voor de strak geplande arbeidsmarkt – het metselen van een x-aantal stenen per uur – niet hoeft te betekenen dat de vaardigheid van het metselen op zich verloren is gegaan. In een lager tempo werken kost simpelweg meer tijd.

verbetering te brengen in de eigen financiële situatie; anderzijds om zich onbaatzuchtig in te zetten voor de medemens.

Deze kwetsbaarheden komen we ook tegen bij andere activiteiten op het gebied van werk en inkomen. Het is een belangrijke factor om rekening mee te houden bij het stimuleren van initiatieven van onderop, hoe paradoxaal het stimuleren van dergelijke initiatieven ook klinkt. Immers de initiatieven zouden uit zichzelf moeten ontstaan.

Ervaringen met de nieuwe Participatiewet (werken onder de geldende productiviteitsnorm met loonsubsidie, zie ook het kader) kunnen daarom ook van betekenis zijn voor de inrichting van burgerinitiatieven door en voor de kwetsbare doelgroepen en omgekeerd. Overigens hebben we vooraf met deze kwetsbaarheden rekening gehouden. Op een zelfhulpgroep staan twee kringbegeleiders in plaats van een. Zo kunnen ze elkaar ondersteunen en voor elkaar invallen. Daarmee is de continuïteit van de groepsbegeleiding op de langere termijn beter gegarandeerd. Tijdens het pilot- en trainingsjaar trekken de twee kringbegeleiders-in-opleiding vanaf het

begin gelijk op. Dat had als gevolg dat door tijdelijke uitval van een kringbegeleider ook de collega kringbegeleider 'in de wacht' stond. Deze voorzorgsmaatregel is mede ingegeven door eerdere samenwerkingservaringen tussen Zet en zelforganisaties zoals Vereniging BUS. De kwetsbaarheid van een dergelijke zelforganisatie komt bijvoorbeeld naar voren in de hoge frequentie waarmee het verenigingsbestuur van samenstelling wisselt. Vanuit Zet zijn we daarom alert op de verleiding om het eigenaarschap over te nemen om toch de vaart er in te houden.

Verhoudingen

Behalve de lessen over de kwetsbaarheden van de doelgroep zijn er ook lessen te trekken over de obstakels voor samenwerking tussen de verschillende partijen. Elke afzonderlijke organisatie blijkt de gedachten achter de participatiesamenleving te onderschrijven. Er doen zich echter in de praktijk nieuwe vragen voor in de dynamiek die de beoogde participatiesamenleving teweegbrengt in bestaande en nieuwe samenwerkingsverbanden van verschillende soorten organisaties. Deze vragen betreffen de verhouding tussen professionele en vrijwillige organisaties, tussen professionele organisaties onderling, tussen vrijwilligers onderling, en de verhouding tussen vrijwillige inzet en sociaal ondernemerschap.

Professional en vrijwilliger

Een wantrouwende en soms ietwat paternalistische houding, troffen we aan bij enkele schuldhelpverleningsprofessionals die we informeerden over het burgerinitiatief. 'Ik weet niet of ik hier wel toestemming voor geef', luidde een opvallende reactie. Deze professional in één van de pilotgemeenten stelt dat inzet bij schuldhelp een zaak is van 'tenminste hbo, liever hbo plus.' Legitieme zorgen over de kwaliteit van de aanpak konden we met moeite wegneemen met het aanvoeren van de wetenschappelijk onderbouwing van de werkwijze.

Ter verdediging van de gedachte achter de participatiesamenleving kunnen we hier inbrengen dat de erkenning van ervaringskennis in de psychiatrie ook niet over één nacht ijs ging.

Professional en professional

Gedurende het pilotjaar doemde de vraag op of er nog andere oorzaken aan de basis lagen van gevoelens van wantrouwen die we signaleerden. We zagen een onderscheid tussen enerzijds (beleids)medewerkers vanuit de gemeenten en anderzijds beroepskrachten in de uitvoering. De gemeentelijke organisatie en de gemeentelijke regiefunctie ondersteunt het initiatief van harte als passend in de overgang naar de participatiesamenleving. Eén gemeente stelde zelfs middelen beschikbaar om twee extra kringbegeleiders op te leiden voor een tweede budgetkring. Een andere gemeente kwam met het plan een coördinator aan te stellen om meteen met het initiatief in meer wijken aan de slag te gaan. Beide gemeenten spraken met de relevante uitvoeringsorganisaties af om vanuit hun klantenbestand deelnemers aan de Budgetkringen voor te dragen. Najaar 2016 hadden deze uitvoeringsorganisaties echter nog geen enkele deelnemer voorgedragen. Deze organisaties voerden als belangrijkste reden aan dat zij zelf een budgetteringscursus aanbieden. Ook hier kunnen de genoemde legitieme zorgen over de kwaliteit van het cursusaanbod een rol spelen. Vanuit de grondgedachte van de participatiesamenleving is de insteek van de Budgetkring echter een totaal andere. Bij de opzet van de zelfhulpgroepen gaat het immers niet om een deskundige hulpverlener die een onwetend gehoor de kneepjes van het budgetteren bijbrengt, maar om een facilitator die de eigen en andermans ervaringskennis benut en naar een hoger plan tilt. Het is nergens expliciet gezegd, maar de gedachte dringt zich op dat de betrokken uitvoeringsorganisaties een dergelijk burgerinitiatief zien als concurrerend aanbod, bedreigend voor (de financiering van) de eigen organisatie. Een ontwikkeling in de richting van de beoogde participatiesamenleving vergt minimaal nieuwsgierigheid naar de vraag waar de grens ligt waar mensen met ervaringskennis zich kunnen inzetten en waar het terrein, alleenrecht, van de professionele organisatie begint. En of deze scheidslijn vastligt dan wel maatwerk vergt. Dat gaat verder dan nadenken over de inzet van vrijwilligers voor arbeidsintensieve taken binnen de bestaande organisatiestructuur en

-hiërarchie, zoals bijvoorbeeld voor het op orde brengen van de administratie van cliënten.⁴

Vrijwilliger en vrijwilliger

Waar de ene professional andere belangen bleek te hebben dan de andere, bleek ook dat de vrijwilligers(organisaties) die zich aanvankelijk enthousiast aansloten bij dit burgerinitiatief niet over één kam zijn te scheren. Opvallend is dat hier soortgelijke mechanismen spelen, waarbij (subsidie-) belangen van de eigen vrijwilligersorganisatie worden vertaald in competentieverschillen met andere vrijwilligersorganisaties. 'Daar doen ze niets anders dan koffi edrinken.' Of 'al die aandacht voor de levensgeschiedenis is onprofessioneel', om de rolverdeling uit de mond van een vrijwilliger nog maar eens complexer te maken. Aan korte lijntjes met de wethouder werd meer tijd en

Voor de goede orde, met het benoemen van deze zaken beogen we geenszins de betrokkenheid en inzet van (ex-) professionals en vrijwilligers voor hun medeburgers in nood te diskwalificeren. Integendeel, we proberen hiermee de zaken scherp te stellen als het gaat om een heldere nieuwe rolverdeling in de beoogde participatiesamenleving en de voorwaarden waaronder samenwerking vruchtbaar is. Een ambitie delen blijkt niet voldoende te zijn voor een goede afstemming van de oprechte inzet van professionals, vrijwilligers en ervaringskundigen.

Vrijwilliger en sociale onderneming

We gingen al in op de belangen van financiële continuïteit van professionele en vrijwillige organisaties. In de ontwikkeling naar een participatiesamenleving zien we dat, waar het gaat om de financiële continuïteit van burgerinitiatie-

anderzijds het morele appèl van een belangeloze inzet aan medeburgers en leefomgeving.

Deze spagaat is vergelijkbaar met die van mensen met zorgtaken voor hun naasten, die zich vanuit de gedachte van de participatiesamenleving bevinden tussen de verwachting dat zij meer en langer op de arbeidsmarkt actief zijn en tegelijkertijd meer mantelzorg verlenen. In het geval van de pilot met de zelfhulpgroepen zien we dat vooralsnog vooral vrijwilligers met een gegarandeerd inkomen (in de vorm van een pensioen) zich de luxe van een dergelijk moreel oordeel kunnen veroorloven.

Tot slot

Er is – zo mag duidelijk zijn – voldoende lering te trekken uit de ervaringen. Rekening houden met deze lessen kan enorm helpen bij het versterken van samenwerkingsverbanden. In het Brabantse burgerinitiatief zijn de Budgetkringen inmiddels in de drie gemeenten van start gegaan, ondanks de genoemde drempels en vertragingen. Dat is vooral gelukt dankzij de enthousiaste inzet van de ervaringskundige kringbegeleiders-in-opleiding. Zij weten elkaar te ondersteunen en namen zelf met succes de werving van de kringdeelnemers ter hand. Dat biedt goede hoop voor de participatiesamenleving. ■

William Peters en **Margreeth Broens** werken als adviseur bij Zet. Wijzijnzet.nl

Het vaak gehanteerde onderscheid tussen vrijwilligers die handelen vanuit de 'leefwereld' en professionals die handelen vanuit de 'systeemwereld', blijkt niet toereikend.

energie besteed dan aan korte lijntjes met de beoogde samenwerkingsorganisaties en voor te dragen deelnemers aan zelfhulpgroepen vanuit de eigen achterban.

Als algemene lijn kunnen we uit het project 'Eigenwijs Wegwijs' halen dat er onderscheid is tussen vrijwilligers met een kwetsbare achtergrond en (veelal gepensioneerde) vrijwilligers met een beroepsmatige achtergrond in (het management van) bedrijfsleven of bij de overheid. Het vaak gehanteerde onderscheid tussen vrijwilligers die handelen vanuit de 'leefwereld' en professionals die handelen vanuit de 'systeemwereld', blijkt daarmee niet toereikend of geeft een vertroebeld begrippenkader voor een goed zicht op de inrichting van de participatiesamenleving. Als we toch een onderscheid willen handhaven, dan is het volgens ons zuiverder om te spreken van betaalde en onbetaalde krachten uit de systeemwereld.

ven, vooral wordt gekeken naar ondernemerschap en sociale ondernemingen. Het is de vraag of een dergelijk ondernemerschap een oplossing kan zijn om de kloof te dichten tussen de leefwereld van kwetsbare burgers en de systeemwereld van betaalde en onbetaalde professionals. De praktijk zal dit nog moeten uitwijzen.⁵ De ervaringen met de samenwerking rond de zelfhulpgroepen, waaronder sociale ondernemingen, leren dat er naast zaken van competenties nog een ander, moreel, aspect speelt. Enkele vrijwilligers(organisaties) bleken moeite te hebben met samenwerking met organisaties met een verdienmodel. 'Zij verdienen een inkomen over de rug van vrijwilligers.' Vergelijkbaar met de eerdergenoemde spagaat van de kringbegeleider-in-opleiding doet zich hier opnieuw de spanning voor die de gedachte van de participatiesamenleving kan oproepen tussen enerzijds het zelfstandig verwerven van inkomsten en

Noten

- 1 Vereniging Brabantse Uitkeringsgerechtigden Samen. Zie www.debus.nl
- 2 Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling Brabant. Zie www.wijzijnzet.nl
- 3 Deze is ontwikkeld door de sociale onderneming Lift. Zie www.budgetkring.nl
- 4 Er zijn voorbeelden van gemeenten waar mensen in generatiearmoede worden opgeleid tot erkende ervaringsdeskundigen met als doel dat zij betaald te werk worden gesteld in uitvoeringsorganisaties. Dit naar voorbeeld van de Missing Link in België. Zie www.delinkarmoede.be
- 5 Zie bijvoorbeeld het initiatief van de Scharrelondernemers van coöperatie De Vrije Uitloop in Breda: www.tientjesbreda.nl/de-tientjes-academie